

Jazykové modely a textové korpusy

Pavel Rychlý, Aleš Horák

E-mail: haless@fi.muni.cz
http://nlp.fi.muni.cz/nlp_intro/

Obsah:

- ▶ Jazykové modely
- ▶ Co to je korpus?
- ▶ Anglické a národní korpusy
- ▶ Formáty korpusů
- ▶ Korpusové manažery

n-gramy – pokrač.

Obecně – máme **text** jako **řetězec slov** $W = w_1 w_2 w_3 \dots w_n$

Na vstupu zatím $w_1 w_2 \dots w_{i-1}$, chceme určit **nejpravděpodobnější** w_i

Možnosti:

- ▶ použijeme pravděpodobnost $P(w_i)$ – vypočítáme **unigramy** ty ale neberou v úvahu předchozí **kontext**
- ▶ nejlepší – pravděpodobnost podle **celého předchozího vstupu**

$$P(w_i | w_1 w_2 \dots w_{i-1})$$

n-gramy:

$$P(w_i | w_1 w_2 \dots w_{i-1}) = \frac{P(w_1 \dots w_i)}{P(w_1 \dots w_{i-1})}$$

$$P(w_1 \dots w_i) = P(w_1) \cdot P(w_2 | w_1) \cdot P(w_3 | w_1 w_2) \cdot \dots \cdot P(w_i | w_1 \dots w_{i-1})$$

n-gramy

Úkol:

Je zadáno n slov textu, jaké **slovo** následuje **s největší pravděpodobností?**

např. **diktování:**

Nově označené $\left\{ \begin{array}{l} \text{láhve} \\ \text{láhvové} \end{array} \right\}$ se dostanou na trh ...

Markovovy modely

problém – potřebujeme **n-gramy** pro **velké n**

řešení – **Markovův předpoklad** o **lokálním kontextu** (řádu n)

Nejbližší kontext (n slov) **nejvíce ovlivňuje pravděpodobnost slova w_i**

Pro $n = 1$:

$$P(w_1 \dots w_i) = P(w_1) \cdot P(w_2 | w_1) \cdot P(w_3 | w_2) \cdot \dots \cdot P(w_i | w_{i-1})$$

$$P(w_i | w_1 w_2 \dots w_{i-1}) = P(w_i | w_{i-1})$$

$$P(w_i | w_{i-1}) = \frac{\text{počet}(w_{i-1} w_i)}{\text{počet}(w_{i-1})} \dots \text{bigramy!}$$

(skrytý) Markovův model (*hidden Markov model, HMM*) – **pravděpodobnostní konečný automat** pro **všechna slova** a sekvence

Markovovy modely – využití

Využití jazykových modelů:

- ▶ rozpoznávání řeči
- ▶ určování morfologických a syntaktických kategorií
- ▶ strojový překlad
- ▶ určování vztahů mezi slovy
- ▶ filtrování generovaných textů

Tvorba jazykových modelů – z textových korpusů

kvalitní model potřebuje (velmi) velké korpusy

Proč velmi velké korpusy

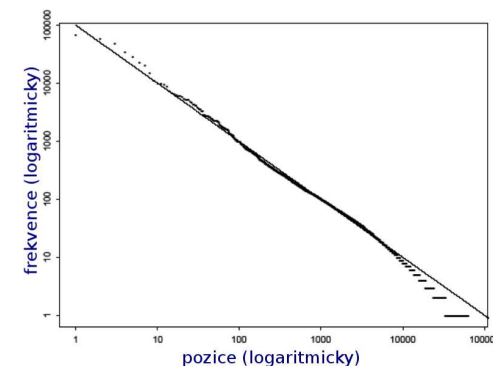
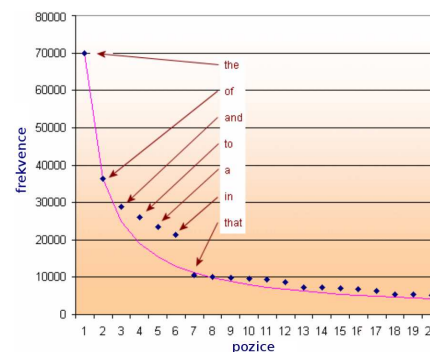
Zipfův zákon (zákon mocniny) distribuce jazyka

$$\text{frekvence} \cdot \text{pozice} = \text{konstanta}$$

tedy

$$\text{pozice} = \text{konst} / \text{frekv}$$

$$\log(\text{pozice}) = \log(\text{konst}) - \log(\text{frekv})$$

Proč velmi velké korpusy

např. **British National Corpus (BNC)** – cca 100 mil.slov, 774 tis. různých slov
různá slova podle frekvence:

400,000 ×	freq = 1
374,000 ×	freq ≥ 2
273,000 ×	freq ≥ 3
130,000 ×	freq ≥ 10
88,000 ×	freq ≥ 20
53,000 ×	freq ≥ 50
35,000 ×	freq ≥ 100
12,400 ×	freq ≥ 500
7,600 ×	freq ≥ 1,000
1,000 ×	freq ≥ 10,000

podstatné jméno “test”:

- ▶ frekvence 15789, pozice 918
- ▶ relace **object-of**: *pass, undergo, satisfy, fail, devise, conduct, administer, perform, apply, boycott*
- ▶ relace **modifier**: *blood, driving, fitness, beta, nuclear, pregnancy*

Proč velmi velké korpusy

slovní spojení podstatného jména “test”:

▶ “blood test”

- v **BNC**, 204 výskytů, relace **object-of**: *order* (3), *take* (12)
- v **enClueWeb** (70 mld.slov), 205220 výskytů, relace **object-of**: *order* (2323), *undergo* (808), *administer* (456), *perform* (2783), *screen* (129), *request* (442), *conduct* (860), *refuse* (195), *repeat* (254), *scan* (203), *require* (2345), *recommend* (502), *schedule* (192), *run* (1721), *take* (5673), *interpret* (102), *arrange* (162)

▶ “pregnancy test”

- v **BNC**, 26 výskytů, žádná významná slovní spojení
- v **enClueWeb**, 54103 výskytů, relace **object-of**: *take* (7953), *administer* (134), *buy* (1094), *undergo* (145), *perform* (560)

Co to je korpus?

Korpus – skupina dokumentů

Různé **typy korpusů**:

- ▶ textové
- ▶ mluvené

Textový korpus:

- ▶ soubor textů
- ▶ charakteristiky
 - rozsáhlý (stovky milionů až desítky miliard pozic/slov)
 - v jednotném formátu
 - stukturovaný
 - v elektronické podobě

Typy korpusů

- ▶ vždy záleží na **účelu** a způsobu použití
- ▶ možnosti **dělení korpusů** podle
 - jazyk
 - typy textů
 - zdroj dat
 - značkování
 - ...

První korpus

Brown

- ▶ **americká** angličtina (1961)
- ▶ Brown University, 1964
- ▶ **gramatické** značkování, 1979
- ▶ 500 textů (à ≈2000 slov), **1 mil. slov**
- ▶ W. N. Francis & H. Kučera
 - první **statistické charakteristiky** anglických slov
 - relativní četnosti slov a **slovních druhů**

BNC

British National Corpus

- ▶ **britská** angličtina, 10 % **mluva**
- ▶ první velký korpus pro **lexikografy**
- ▶ **vydavatelé** slovníků (OUP) + univerzity
- ▶ 1. verze: 1991–1994, 2. verze: World Edition 2000
- ▶ ≈3000 dokumentů, **100 mil. slov**
- ▶ gramatické značkování **automatickým** nástrojem

Bank of English

- ▶ **britská** angličtina
- ▶ COBUILD (**HarperCollins**), University of Birmingham
- ▶ 1991, dále rozšiřován
- ▶ 2002, ≈450 mil. slov

- ▶ **Český národní korpus**
 - ÚČNK, FF UK
 - SYN2000, SYN2005, ..., SYN2020 à **100 mil. slov**
 - SYN – **5 mld. slov**
 - autorské korpusy – Čapek, Havlíček, ...
 - mluvené korpusy – ORAL, BMK, DIALEKT, ...
 - diachronní (historický) DIAKORP
 - paralelní a porovnatelné korpusy – InterCorp, Aranea
- ▶ Slovenský, Maďarský, Chorvatský, ...
- ▶ **Americký**

Korpusy na FI

vytvořené na FI, příklady:

- ▶ **Desam**
 - 1996, ručně značkový (desambiguovaný)
 - ≈1 mil. slov
- ▶ **Czes**
 - periodika z webu, z let 1996–1998, další el. zdroje, webové zdroje (crawl)
 - ≈465 mil.
- ▶ ***TenTen**
 - různé jazyky, ve spolupráci s LCL, UK
 - 1–20 mld. pozic
- ▶ **Chyby**
 - práce studentů předmětu Základy odb. stylu s vyznačenými chybami
 - ≈400 tis.

Korpusy na FI

spolupráce

- ▶ Dopisy
- ▶ Mluv
- ▶ Kačenka
- ▶ ČNPK
- ▶ 1984
- ▶ Otto
- ▶ Italian
- ▶ Giga Chinese
- ▶ Francouzský, Slovinský, Britská angličtina, ...

Formáty korpusů

1. archiv/**kolekce**
 - různé formáty, podle zdroje/typu
2. textové **banky**
 - jednotný formát a základní struktura
 - dokumenty/texty, základní metainformace
3. vertikální **text**
4. **binární data** v aplikaci
 - pomocná data pro rychlejší zpracování
 - indexy
 - statistiky

Kódování metainformací

- ▶ escape-sekvence
 - speciální znak mění význam následujících znaků
 - \n, \t, &, <tag>
- ▶ **SGML**
 - Standard Generalised Markup Language
 - ISO 8879:1986(E)
- ▶ **XML**
 - Extensible Markup Language
 - W3C, 1998

XML

- ▶ struktura popsána v **DTD/XML Schema**
- ▶ **elementy**
 - počáteční, koncová značka
 - <doc>, <head>, </head>, <g/>
- ▶ **atributy** elementů/značek
 - <doc title="Jak pejsek ..." author="Čapek">
 - <head type="main">
- ▶ **entity**
 - >, <, &, ´

Standardy pro ukládání textů

- ▶ **SGML/XML**
- ▶ **TEI**
 - Text Encoding Initiative (1994)
 - TEI Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange
- ▶ **CES, XCES**
 - Corpus Encoding Standard

Obsah korpusu

Co je v korpusu uloženo?

- ▶ **text**
- ▶ **metainformace** (většinou atributy <doc>)
- ▶ **struktura** dokumentu
 - odstavce, nadpisy, verše, věty
- ▶ **značkování**
 - informace o slovech/pozicích
 - morfologie, základní tvary, syntaktické vazby, ...

Tokenizace

Rozdělení textu do pozic

- ▶ může silně ovlivnit výsledky dotazování, četnosti i značkování
- ▶ **token** (**pozice**) = základní prvek korpusu
- ▶ většinou slovo, číslo, interpunkce
 - bude-li, don't – 4 možnosti:
 1. |don't|
 2. |don| |'t|
 3. |don| |'| |t|
 4. |do| |n't| – v BNC
 - zkratky (s tečkami?)
 - datumy
 - desetinná čísla, ...

Vertikální text

- ▶ **jednoduchý** formát i jeho zpracování
 - každý token na samostatném řádku (⇒ udává **tokenizaci**)
 - **struktury** formou XML značek
 - **značkování** odděleno tabulátorem (různé atributy k dané pozici)

```
<doc n=2 id="CMP/94/10">
<head p="80%">
Úpadku      úpadek      k1gInSc3
zabránili   zabránit    k5mAgMnPaP
výkonem     výkon       k1gInSc7
</head>
<p>
<s p="90%">
Po          po          k7c6
několika   několik    k4gFnPc6
akcích     akce       k1gFnPc6
```

- ▶ podrobnosti na nlp.fi.muni.cz/cs/PopisVertikal

Zpracování textů na UNIXu

- ▶ **coreutils**
 - cat, head, tail, wc, sort, uniq, comm
 - cut, paste, join, tr
- ▶ **grep**
- ▶ **awk**
- ▶ **sed / perl**

Příklady použití coreutils

- ▶ **slovník** z vertikálního textu

```
cut -f 1 -s desam.vert |sort |uniq -c \  
|sort -rn >desam.dict
```

- ▶ jednoduchá **tokenizace**

```
tr -cs 'a-zA-Z0-9' '\n' <GPL >GPL.vert  
cat GPL.vert |sort |uniq -c |sort -rn >GPL.dict
```

- ▶ všechny **bigramy**

```
tail -n +2 GPL.vert |paste GPL.vert - |sort |uniq -c  
|sort -rn
```

Korpusové manažery

nástroje na **zpracování korpusů**

- ▶ **uložení** textu
- ▶ editace/**příprava** textu
- ▶ **značkování**
- ▶ rozdělení do pozic (**tokenizace**)
- ▶ vyhledávání (**konkordance**)
- ▶ **statistiky**

Nástroje pro tvorbu velkých korpusů

projekt **corpus.tools**

samostatné nástroje pro dávkové úkoly zpracování textů, např.:

- ▶ **JusText** – inteligentní extrakce textu z webové stránky
- ▶ **Spiderling** – procházení a stahování textů z webu pro daný jazyk
- ▶ **Unitok** – konfigurovatelný tokenizátor pro více jazyků
- ▶ **Onion** – odstraňuje duplicitní texty
- ▶ **Chared** – detekce kódování textu

Systém Manatee

- ▶ korpusový **manažer**
- ▶ pro Masarykovu univerzitu dostupný na **ske.fi.muni.cz**
- ▶ přímo podporuje
 - **uložení** textu
 - **vyhledávání** (konkordance)
 - **statistiky**
- ▶ externí nástroje
 - **značkování**
 - rozdělení do **pozic**

Systém Manatee

hlavní zaměření

- ▶ velké korpusy
- ▶ rozsáhlé značkování
 - morfologické, syntaktické, metainformace
- ▶ návaznost na další aplikace/nástroje
 - korpusový editor (CED), tvorba slovníků
- ▶ univerzálnost
 - různé jazyky, kódování, systémy značek

Klíčové vlastnosti

- ▶ modulární systém
- ▶ přístup z různých rozhraní
 - grafické uživatelské rozhraní (Bonito)
 - aplikační programové rozhraní (API)
 - příkazový řádek
- ▶ rozsáhlá data
 - stovky mld. pozic
 - neomezeně atributů a metainformací
- ▶ rychlost
 - vyhledávání, statistiky

Klíčové vlastnosti

- ▶ multihodnoty
 - zpracování víceznačných značkování
- ▶ dynamické atributy
 - vyhledávání a statistiky na počítaných datech
- ▶ subkorpusy, paralelní korpusy
- ▶ silný dotazovací jazyk
 - dotazy na všechny atributy, metainformace
 - pozitivní/negativní filtry
 - regulární výrazy + booleovské operátory

Klíčové vlastnosti

- ▶ frekvenční distribuce
 - víceúrovňová
 - všechny atributy a metainformace
- ▶ kolokace
 - různé statistické funkce